

ЛІНГВОЦИД, АБО Ж ЛІНГВІСТИЧНИЙ ГЕНОЦИД, УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Сваричевська А. П.

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри мовної підготовки

Інститут Військово-Морських Сил

Національного університету «Одеська морська академія»

вул. Градоначальницька, 20, Одеса, Україна

orcid.org/0000-0002-0954-101X

rugena@ukr.net

Ключові слова: мововбивство,
смерть мови, русифікація,
історія, українська мова.

Мова відіграє провідну роль в ідентичності людей, культурній автономії та навіть у їхньому добробуті та психічному здоров'ї, і її слід розглядати як певний об'єднувальний чинник у житті суспільства. Тому смерть мови – це процес, під час якого рівень лінгвістичного володіння різними мовами мовної спільноти знижується, і врешті-решт не залишається носіїв різних мов або тих, хто вільно володіє ними. Смерть мови впливає на будь-яку мовну форму, зокрема й на діалекти. Встановлено, що лінгвоцидним діянням є будь-яка з дій, вчинена з наміром повністю чи частково знищити мову чи діалект або перешкодити їхньому природному розвитку. У межах статті розглянуто 400-річну передісторію лінгвоциду української мови російськими загарбниками. Встановлено, що московська церква першою почала русифікувати Україну: українська мова визнавалася еретичною. Далі був царизм, а згодом і Російська імперія проти всього українського. Узагальнено, що лінгвоцид не обмежувався лише заборонними заходами. Існували інші види лінгвоцидних дій, які спричиняли часткове або повне мовне знищення спільноти, що розмовляла/є українською мовою. Російські уряди навмисно створювали етномовним групам умови культурної відсталості, відмовляючись від допомоги в їхньому органічному культурному розвитку. Як наслідок, серед україномовних груп розвивалося відчуття «непрестижних культур», «непрестижних мов» і відбувалося повне або часткове перемикання на російську мову. Підсумовано, що здебільшого усі акти лінгвоциду української мови супроводжувалися (і супроводжуються на тимчасово окупованих територіях) не лише погрозами, а й залякуванням, а також застосуванням фізичної сили, обмеженням волі, викраденнями, катуваннями. Йдеться про фактичне позбавлення українців права користуватися українською мовою та вивчати її, дискримінацію та репресії щодо осіб, які публічно виявляли свою українську національну приналежність, зокрема, шляхом спілкування українською мовою. Оскільки мова є потужним маркером ідентичності, то, щоб звільнитися від імперських претензій російського світу, потрібно викреслити Україну з російськомовного простору.

LINGUISTIC GENOCIDE OF THE UKRAINIAN LANGUAGE

Svarychevska A. P.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social, Humanitarian
and Fundamental Disciplines
Naval Institute
of the National University "Odesa Maritime Academy"
Gradonachalnytska str., 20, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-0954-101X
rugena@ukr.net*

Key words: *language death, Russifying, history, Ukrainian language.*

Language plays a leading role in the human's identity, cultural autonomy and even in their well-being and mental health, and it should be considered as a certain unifying factor in the life of society. That is why the language's death – a process, during which the level of linguistic proficiency in different languages of the language community declines, and eventually there are no speakers of different languages or those who are fluent in them. Language's death affects any language form, including dialects. It has been established that a linguicidal act is any act committed with the intention of completely or partially destroying or preventing the natural development of a language or dialect. The 400-year prehistory of the linguicide of the Ukrainian language by the Russian invaders has been considered within the article. It has been established that Moscow church was the first to start Russifying Ukraine: Ukrainian as a heretical language. The next was tsarism, and soon the Russian empire against everything Ukrainian. It has been summarized that linguicide was not limited to restrictive measures. There were other types of linguicidal actions which caused partial or complete linguistic destruction of the community that spoke or speaks Ukrainian. Russian governments deliberately created conditions of cultural backwardness for ethnolinguistic groups, refusing to help them in their organic cultural development. As a result, feeling of «disreputable cultures», «disreputable languages» developed among the Ukrainian-speaking groups and there was a complete or partial language switch to Russian language. It has been summarized that for the most part, all acts of linguicide of the Ukrainian language were accompanied (and are accompanied in the temporarily occupied territories) not only by threats, but also by intimidation, as well as by the use of physical force, restriction of will, kidnapping, tortures, and murders. It is about de facto deprivation of the right of Ukrainians to use and learn the Ukrainian language, discrimination and repression against persons who publicly expressed their Ukrainian nationality, in particular through communication in the Ukrainian language. Since language is a powerful marker of identity, in order to free oneself from the imperial claims of the Russian world, it is necessary to erase Ukraine from the Russian-speaking space.

Постановка проблеми. Мова – це пам'ять народу. Значною мірою ми існуємо в межах тих категорій думки, які структуруємо та використовуємо за допомогою слів і того, як вони відображають історію нашого способу життя та розуміння світу навколо нас. Мова є надзвичайно важливим маркером ідентичності. Коли вмирає мова, втрачається унікальний фрагмент людської історії.

Минуле людства всіяне мертвими мовами. На жаль, і українці мають в історії факти мововбивства, адже СРСР є своєрідним «лінгвістичним полем вбивства», де під тиском русифікації знищували майже всі місцеві мови. Це здійснювалося шляхом просування російської мови як загальнокультурної за рахунок інших мов [1, с. 78]. Номінально більшовицьке законодавство захищало

використання мов, але це не перешкоджало запровадженню пасивних заходів, розмиваючи місце мов меншин у суспільних сферах і запроваджуючи політику асиміляції освіти.

Тому однією досить поширеною та вражаюче свавільною формою геноциду вважаємо *культурний геноцид*, зокрема вимирання мови (мововбивство, лінгвоцид), чи то силою, чи то шляхом пасивної політики.

Щоб знищити мову, потрібно надзвичайно мало. Якщо зупинити її передачу молодим поколінням населення, мова просто зникне, коли її носії постаріють і зрештою помруть. Активна політика лінгвоциду може зробити це шляхом вбивства, криміналізації або просто позбавлення можливості передавати мову. Але активна політика – не єдиний спосіб вбити мову. Пасивна політика лінгвоциду та культурної асиміляції є ще більш поширеною у 21-му столітті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Надзвичайно актуальна проблема лінгвоциду (мововбивства) української мови не була предметом лінгвістичних досліджень, оскільки в Україні з кінця XVII до кінця XX ст. цьому не сприяли історичні реалії. Проблема лінгвоциду висвітлювалися ще І. Огієнко, М. Костомаровим, І. Франком, Ю. Шевельовим. Сучасні науковці-мовознавці досліджували проблему лінгвоциду української мови в таких аспектах: історичний шлях знищення української мови (В. Баденкова, Л. Мацько та В. Христенюк, Л. Масенко, Н. Шеремета та ін.), питання лінгвоциду як форми мовної політики (Н. Гавдида та Л. Назаревич, М. Чаїнська (М. Chayinska), А. Кенде (A. Kende), М. Вол (M. Wohl)) та форми геноциду української мови (А. Панченко, Я. Радевич-Винницький), документальне висвітлення методів «історичного складання» російськомовного населення України (С. Мельничук, О. Різників, Р. Смаль-Стоцький та ін.). Однак, попри наявність досліджень проблеми мововбивства у сучасних соціолінгвістичних дослідженнях, донині наукові пошуки такого характеру залишаються актуальними.

Метою статті є висвітлення проблеми лінгвоциду, або лінгвістичного геноциду, української мови в її 400-річній історії з боку російських загарбників (царської Росії, Російської імперії, СРСР) задля знищення української мови та ідентичності на українській території.

Об'єктом дослідження є асиміляційна мовна політика уряду росії щодо українства; становище і стан української мови та її проблеми під гнітом москалів.

Предмет дослідження – законодавчі та підзаконні акти російського уряду з питань мовної політики (ті, що стосувалися української мови).

Виклад основного матеріалу. Вимушена втрата мови є реальністю для багатьох спільнот

у всьому світі, і це явище зумовлює цілий спектр негативних моментів. У лінгвістиці для позначення примусової втрати мови використовуються два найпоширеніші терміни – лінгвістичний геноцид і лінгвоцид. Терміни є майже синонімами та фіксують, що кінцевою метою примусової втрати мови зазвичай є примусова асиміляція або знищення групової ідентичності [2, с. 14]. Однак критичне прочитання визначень обох понять дає змогу зробити висновок, що лінгвоцид вважається кращим терміном для використання в лінгвістиці, оскільки лінгвістичний геноцид породжує лінгвістичні есенціалістичні позиції, що можуть завдати шкоди спільнотам, які зазнали примусової втрати мови.

Загалом, мови вмирають різними способами – поступово внаслідок еволюції, змін і змішування або раптово через природні явища. Крім захисту мови конституційними, інституційними та іншими засобами, негативне ставлення урядів до заборони певних мов у суспільному житті відоме в історії людства. Зрозуміло, що використання певної мови може бути заборонено з міркувань одноманітності, примусової асиміляції, спроби дегуманізації, денаціоналізації тощо [3, с. 201]. Іноді ставиться мета обмежити розвиток діалекту порівняно з високопрестижною мовою шляхом заборони для публічного використання, у пресі та в школах.

Тоді як лінгвоцид – буквально «вбивство мови» – також є навмисним результатом урядових політичних заборон на використання мови (обмеження мовних прав людей) як складової частини асиміляції чи геноциду [3, с. 244]. Новітня історія щодо радянської політики в Україні в XX столітті виявляє потужний вплив документів під назвами «Націоналістичні загрози на мовному фронті» та «Реєстр репресованих слів» на становище української мови [4]. Крім того, досвід корінних американців, аборигенів в Австралії, народів першої нації в Канаді – яскраві приклади того, як цілі населення втратили свої мови, історію та почуття своєї корінної культури [5, с. 7]. Рідні мови часто розглядалися як націоналістична загроза невинуватій централізованій владі: від Емського указу 1876 року (указ Олександра II, царя Росії, який забороняв використання української мови) до заборони Тетчер транслювати голос Шинн Фейна, лідера Джеррі Адамса у 1980-х і 1990-х роках у Великій Британії, до постійних проблем придушення мови, з якими стикається курдський народ у Туреччині (натхнення для п'єси Гарольда Пінтера «Гірська мова» про загальне придушення мови як частини несправедливості) [6].

Історія лінгвоциду, тобто знищення української мови, охоплює понад чотири століття, висвітленню яких присвячені томи наукових праць. Спробуємо коротко висвітлити найпока-

зовіші події для кожного століття, які призвели до систематичного стирання української мови та ідентичності на українській території.

Аналіз джерел свідчить [4; 7], що боротьба з українською мовою розпочалася ще у другій половині XVII століття, коли Києво-Печерській лаврі заборонили видавати богослужбові книги без попереднього узгодження з Московським патріархом. Московська церква прагнула керувати культурно-освітнім і церковним життям в Україні. Тобто із середини XVII ст., коли Україна потрапила до політичної орбіти Росії, починається конкуренція мов. У царській Росії з особливою старанністю робилися спроби заборони української мови, тобто за допомогою мови здійснювалася етнічна асиміляція.

Так, у 1627 році вийшов Указ царя Михаїла за клопотанням Московського патріарха Філарета про вилучення та спалення на вогнищі всіх надрукованих в Україні примірників «Вчительного Євангелія» Кирила Ставровецького за звинуваченням у ересі. Цим наказом цар заборонив під загрозою публічних тілесних покарань і патріаршого прокляття купувати будь-які книги «литовського друку» або володіти ними. У тому ж столітті російська православна церква засудила і піддала анафемі нові київські книги просвітителів Петра Могили, Сильвестра Косіва, Кирила Ставровецького, Симеона Полоцького, Лазаря Барановича та інших, написані тогочасною українською літературною мовою. І, як характерно для всього російського, деякі з цих книг згодом стали основою російських святоотців та літератури в Московії та Російській імперії [8].

Катерина II писала: *«Мала Росія, Ліфляндія та Фінляндія є провінціями, якими керують на основі наданих їм привілеїв... Але називати їх чужоземними було б помилкою. Ці провінції, а також Смоленську, потрібно найлегшим способом призвести до того, щоб вони обрусіли і перестали дивитися як вовки в ліс...»* [9, с. 59]. Це з указу 1764 р. Катерини II князеві Вяземському з приводу вступу його на посаду генерал-губернатора.

Заборона або обмеження української мови здійснювалися адміністративними розпорядженнями російських урядів, що були наслідками загального схвального ставлення росіян до дискримінації української мови як мови меншини. В історії царської Росії є багато прикладів, де такі порядки офіційно називалися «указами». Один із таких указів був виданий міністром внутрішніх справ Росії графом Петром Валуєвим 8 червня 1863 року: *«Ніякої малоросійської мови не було, немає і бути не може»; «Дозволити друкувати малоросійською мовою тільки ті твори, які належать до царства художньої літератури, і заборонити видання малоросійською мовою книжок,*

як релігійних, так і навчальних, і взагалі для елементарного читання людьми» [9, с. 60].

Невдовзі за Валуєвським указом вийшов царський «указ». 18 травня 1876 року в Бад-Емсі (Західна Німеччина) Олександр II підписав таємний наказ, справжнім автором якого був Михайло Юзефович, заступник інспектора Київського шкільного округу. Указ забороняв друкувати українською мовою все, крім історичних документів орфографією оригіналу, художньої літератури російською (так званою «яришкою») абеткою, а також забороняв ввезення книг з-за кордону, зокрема із Західної України. Цей так званий «Емський указ» тривав два покоління, а апогею досяг наприкінці минулого століття, коли українські композитори були змушені писати тексти своїх мелодій французькою мовою [10, с. 154].

Ці та інші лінгвоцидні акти царської Росії мали на меті русифікувати величезну імперію та привести її до культурної, мовної та політичної єдності. Також відомі спроби російського уряду в 1860-х роках викоринити польську мову, заборонивши її викладання в школах. Цікавим прикладом обмеження права друкувати рідною мовою є російський указ кінця XIX ст., який дозволяв видання литовською мовою, але передбачав обов'язкове, під страхом ув'язнення, використання російських персонажів та символів [11].

На жаль, заборони та утиски української мови в Російській імперії не обмежувалися лише Валуєвським циркуляром та Емським указом. Єдине послаблення у російській політиці було на початку радянської доби. Тоді проводилася політика коренізації. І влада СРСР, усвідомлюючи запит на національні республіки, вирішила підкупити їх своєю політикою. Вони вважали, що, даючи зелене світло національному розвитку, вони таким чином залучать молоді республіки на бік комунізму. Але така політика досить швидко зійшла нанівець, і вже у 30-х роках було організовано штучний геноцид українців та казахів, знищення національної інтелігенції.

До того ж у різних частинах України по-різному ставилися до російської мови. І зумовлено це історично. Промислові міста півдня та сходу України були вдало русифіковані. Водночас для мешканців Західної України російська – це мова загарбників та окупантів. На Галичині російська вперше з'являється у 1939 р., коли СРСР разом із Гітлером ділять Польщу. На Буковині – в 1940 р. разом із Червоною армією, що йде в Бессарабсько-буковинський похід проти Румунії. На Закарпаття російська офіційно приходить у 1944 р., після звільнення регіону від угорської окупації.

Після Другої світової війни хоч і зберіглося існування національних мов, але росій-

ська всіляко превалювала. Так, у 1958 р. вийшла Постанова Пленуму ЦК КПРС «Про зміцнення зв'язку школи з життям...», яка проголошувала не обов'язковість вивчення в школах мов союзних республік; вивчення всіх мов, крім російської, за бажанням батьків учнів [8]. Мовою міжнародного спілкування була лише російська.

Наукою можна було займатися теж лише російською. У 1970 році виданий Наказ Міністерства освіти УРСР про те, що усі дисертації належить писати та захищати тільки російською мовою і затверджувати тільки в Москві. З переміщенням центру українського наукового життя до метрополії українська наукова мова втрачає статус і починає поступово занепадати. Фактично українську, як і інші національні мови, витіснили у сферу етнографічної дивини. Такий собі музейний експонат.

Підтвердженням цього є Постанова ЦК КПРС «Про підготовку до 50-річчя Союзу Радянських Соціалістичних Республік» (1974 р.), яка вперше проголошує створення « нової історичної спільноти – радянського народу », тобто взято офіційний курс на денационалізацію. А в 1989 р. загалом відбулося законодавче закріплення російської мови як державної в СРСР.

Створювалися певні мовні стереотипи. Вважалося, що російська – це мова містян, українська – селян. І в результаті молодь, яка переїжджала із села до міста, переходила з української на російську, щоб стати частиною вищого суспільства. Тобто фактично для русифікації досить було урбанізувати одне покоління. Крім того, є ще й аспект історичної конкуренції. Річ у тому, що українські історичні діячі хоч і говорили народною (українською) мовою, у документах використовували книжкову (російську) мову. Це давало можливість (та й дає дотепер) росіянам привласнювати всі письмові пам'ятки українців середньовічного та модерного періоду. Кодифікуючи український варіант російської, Україна висуває претензії й на частину історичної спадщини.

На жаль, з набуттям незалежності України не зупинилися спроби русифікації українців та лінгвоциду української мови. В історичній ретроспективі незалежної України це виглядало так:

1994 р. – намагання надати російській мові статус офіційної;

2001 р. – ліквідовано Раду з питань мовної політики при Президентові України та сектор моніторингу мовної та національної політики Департаменту гуманітарного розвитку Секретаріату Кабінету Міністрів;

2012 р. – «закон Ківалова-Колесніченка», за допомогою якого було введено поняття регіональних мов України та встановлено низький відсоток носіїв (10% населення певного регіону, а в окремих

випадках менше ніж 10%), за наявності якого мова могла вважатися регіональною на певній території. Цей закон фактично дозволив не лише поставити російську мову на один рівень з державною мовою в ряді зрусифікованих східних і південних територій України, це був крок «до офіційного повернення російської мови в різні сфери державного і суспільного життя та русифікації населення України, а також потім – до конституційного запровадження російської мови як другої державної» [8];

2014 р. – з початком окупації Донецької та Луганської областей та Кримського півострова українська мова, література та історія України як навчальні предмети були вилучені окупантами зі шкільних програм, замінені російськими з відповідним ідеологічним змістом.

Висновки та перспективи подальших розробок. Будь-яка спроба з боку будь-якого суспільства, уряду чи установи обмежити або придушити здійснення мовних прав однієї чи будь-якої групи меншин є лінгвоцидом. Лінгвоцид здійснюється конституційними та/або інституційними механізмами, адміністративними заходами, політичними засобами, преференційним ставленням до нав'язаної мови більшості в рішеннях щодо розподілу або через соціальний та економічний тиск [10, с. 155]. Отже, лінгвоцидним діянням є будь-яка з дій, вчинена з наміром повністю чи частково знищити мову чи діалект або перешкодити їхньому природному розвитку:

а) вбивство членів спільноти, що розмовляє відповідною мовою чи діалектом (геноцид);

б) застосування репресивних заходів, спрямованих на перешкоджання природному, органічному розвитку мови чи діалекту;

в) примусове створення двомовної (багатомовної) спільноти умов культурного розвитку, розрахованих на перетворення її на одномовну.

Лінгвоцид української мови з боку московії завжди зумовлювався соціально-політичними чинниками, такими як: офіційна мовна політика (одномовна – російськомовна політика), мовна дискримінація та стигматизація, репресії, війни, вимушена міграція тощо. Усі ці чинники спрямовувалися проти українського народу. Український народ зазнав відкритих і ганебних актів лінгвоциду, культурного знищення та примусової асиміляції. Очевидно, що російський режим завжди хотів і дотепер хоче, щоб українці втратили свою культурну незалежність і здебільшого свою духовність, тобто все, що йде рука об руку з мовою.

Таким чином, російську мову в Україні необхідно розглядати як елемент колонізації, який необхідно повністю викоринити, затвердивши повне домінування української мови. Оскільки мова є потужним маркером ідентичності, то, щоб звільнитися від імперських претензій російського

світу, потрібно викреслити Україну з російськомовного простору.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розгляді можливих шляхів поширення та популяризації української мови на всіх її теренах; розгляді української мови як культурної даності, яка належить не лише нині сущим українцям, попереднім поколінням і нащадкам, а й усьому світові, насамперед усім громадянам нашої держави, незалежно від етнічного походження і віросповідання. Тому вона повинна мати передусім на державному рівні гарантовані права, а володіння українською мовою повинно стати громадянським обов'язком кожного громадянина.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гавдида Н., Назаревич Л. Лінгвоцид як форма мовної політики. *Наукові записки ТНПУ. Серія «Мовознавство»*. 2014. Вип. II (24). С. 77–80.
2. Areiza Londoño R. *Lenguas en contacto o lenguas en conflicto? Lenguas amenazadas, Lenguas en Contacto y Bilingüismo*. 2011. Vol. 4. P. 11–20.
3. Мельничук С. А. Моя боротьба за мову. Документальне висвітлення методів «історичного складання» російськомовного населення України. 2-ге вид., доп. Київ : Талком, 2017. 576 с.
4. Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали / упоряд.: Л. Масенко та ін. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 399 с.
5. Nicholas A. B. *Linguicide. Briarpatch*. 2011. Vol. 40 (2). P. 5–8.
6. Zwisler J. J. *Linguicide and identity: A multi-generational study in indigenous identity*. Lambert Academic Publishing, 2017. 359 p.
7. Грималюк І. М. Мововбивство і не тільки... 2-ге вид., виправл., доповн. Тернопіль : ТзОВ «Терно-граф», 2013. 40 с.
8. Siruk O. A guide to the history of oppression of the Ukrainian language. *Chytomo – the culture of reading and the art of book publishing*. 29.03.2023. URL: <https://chytomo.com/en/a-guide-to-the-history-of-oppression-of-the-ukrainian-language/>
9. Мацько Л., Христенюк В. Явище лінгвоциду в історії української літературної мови (XVII–XIX ст.). *Українська мова*. 2003. Вип. 2. С. 58–62.
10. Rudnyckyj J. B. The Ems Ukase of 1876 and the problem of linguicide. *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*. 2007. Vol. 4 (2). P. 153–155.
11. Chayinska M., Kende A., Wohl M. J. A. National identity and beliefs about historical linguicide are associated with support for exclusive language policies among the Ukrainian linguistic majority. *Group Processes & Intergroup Relations*. 2022. Vol. 25 (4). P. 924–940.

REFERENCES

1. Havdyda N., & Nazarevych, L. (2014). *Linhvotsyd yak forma movnoi polityky* [Linguicide as a form of language policy]. *Naukovi zapysky TNPNU. Serii: Movoznavstvo*, vol. II (24), pp. 77–80 [in Ukrainian].
2. Areiza Londoño, R. (2011). ¿Lenguas en contacto o lenguas en conflicto? *Lenguas amenazadas, Lenguas en Contacto y Bilingüismo*, vol. 4, pp. 11–20.
3. Melnychuk, S. (2017). *Moia borotba za movu. Dokumentalne vysvitlennia metodiv «istorychnoho skladannia» rosiiskomovnoho naseleattia Ukrainy* [My struggle for language. Documentary coverage of the methods of "historical compilation" of the Russian-speaking population of Ukraine]. 2-he vyd., dop. Kyiv: Talkom, 576 [in Ukrainian].
4. Masenko, L. (Compiler) (2006). *Ukrainska mova u XX storichchi: istoriia linhvotsydu: Dok. i materialy* [The Ukrainian language in the 20th century: the history of linguicide: Doc. and materials]. Kyiv: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 399 [in Ukrainian].
5. Nicholas, A. B. (2011). *Linguicide. Briarpatch*, vol. 40 (2), pp. 5–8.
6. Zwisler, J. J. (2017). *Linguicide and identity: A multi-generational study in indigenous identity*. Lambert Academic Publishing, 359.
7. Hrymaliuk, I. M. (2013). *Movovbyvstvo i ne tilky... [Linguistics and not only that]*. Vyd. 2-he, vypravl., dopovn. Ternopil: TzOV «Ternohraf», 40 [in Ukrainian].
8. Siruk, O. (2023). A guide to the history of oppression of the Ukrainian language. *Chytomo – the culture of reading and the art of book publishing*. 29.03.2023. URL: <https://chytomo.com/en/a-guide-to-the-history-of-oppression-of-the-ukrainian-language/>
9. Matsko, L., & Khrystenok, V. (2003). *Yavyshe linhvotsydu v istorii ukrainskoi literaturnoi movy (XVII – KhIKh st.)* [The phenomenon of linguicide in the history of the Ukrainian literary language (XVII–XIX centuries)]. *Ukrainska mova*, vol. 2, pp. 58–62 [in Ukrainian].
10. Rudnyckyj, J. B. (2007). The Ems Ukase of 1876 and the problem of linguicide. *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, vol. 4 (2), pp. 153–155.
11. Chayinska, M., Kende, A., & Wohl, M. J. A. (2022). National identity and beliefs about historical linguicide are associated with support for exclusive language policies among the Ukrainian linguistic majority. *Group Processes & Intergroup Relations*, vol. 25 (4), pp. 924–940.